

Úvod: Geografie v kontextu společenských věd

Luděk Sýkora a Petr Pavlínek

V posledních dvaceti letech došlo v geografii k vývoji, který podstatně poznamenal používaný teoretický a metodologický aparát, stejně jako tematické zaměření geografických výzkumů. V duchu Kuhnovy tradice¹ lze hovořit o paradigmatickém posunu, který se v epistemologické oblasti vyznačuje kritikou pozitivismu a nástupem post-pozitivistických směrů a v oblasti ontologické odklonem od hledání zákonů prostorového rozložení a prostorového chování směrem ke snaze po identifikaci společensky relevantních, problémových okruhů, jejich správnému uchopení a vysvětlení příčin spolu s nastíněním možných řešení.

Období padesátých a šedesátých let, často nazývané kvantitativní revolucí, se vyznačovalo utvářením nového geografického paradigma - "prostorové vědy", jehož zrod doprovázela diskuse mezi obhájci tradičních přístupů regionální geografie a mladší generací "kvantifikátorů". Některé prvky reprezentující toto paradigma, například matematizace geografie a rozsáhlé využívání statistických metod, se postupně staly pevnou součástí běžného geografického výzkumu. Geografie v tomto období spočívala na filozoficko-metodologických základech pozitivismu, pokoušejícího se o sjednocení metodologie výzkumu v přírodních a společenských vědách na společném základě převzatém z věd přírodních. Nové přístupy v geografii (hermeneutika, fenomenologie, marxismus, struktura, realismus, postmodernismus), které začaly ovlivňovat geografické myšlení v sedmdesátých a osmdesátých letech, se objevily jako reakce na omezení daná pozitivistickým přístupem ke společenskovědním problémům a pokoušely se o hledání nových filozoficko-metodologických základů geografického výzkumu. Zatímco však v předchozím období stála geografie na jedné filozoficko-metodologické platformě (pozitivismu), post-pozitivistické směry takovou jednotící platformu postrádaly. Nicméně právě kritika pozitivismu se stala určitým jednotícím prvkem spojujícím celou škálu přístupů. Počáteční dualita humanistických a marxistických přístupů se navíc vlivem diskusí vedených kolem témat "struktura versus aktér", inspirovaných Giddensovou teorií struktura a "teoretický versus empirický výzkum", ke kterému docházelo zejména na platformě realismu, posunula k větší vzájemné pluralitě jednotlivých post-pozitivistických přístupů v geografii.

Jak je z výše uvedeného textu patrné, kritika pozitivismu byla vedena z různých pozic, což svědčí o určité roztržiténosti filozoficko-metodologických základů geografie v sedmdesátých a osmdesátých letech. Některé z těchto přístupů však postupně naznačily možnosti integrace jak v oblasti ontologické (teorie struktura), tak epistemologické

¹ Podle Kuhna prochází věda při svém rozvoji obdobími tzv. normální vědy, kdy je vědecká disciplína ovládána jedním hlavním paradigmatickým a obdobími tzv. vědeckých revolucí, během kterých dochází ke změně hlavního paradigma. Tato změna je obvykle založena na nějakém novém objevu nebo významném pokroku ve výzkumu. Po této změně se disciplína vrací do období normální vědy.

(realismus). Žádné z těchto teorií se však nepodařilo vybudovat univerzálně přijímanou teoreticko-metodologickou platformu. Postmodernismus dokonce takové snahy naprosto odmítá. Každá však přispěla k diskusi dílčích aspektů geografického poznání, které byly do té doby opomíjeny. Diskuse každého dílčího, avšak v dané etapě poznání vysoce aktuálního tématu tak přispívala k budování nové pozice geografie. Opomenutí takovéto diskuse nebo přinejmenším neseznání se s jejími závěry může znamenat vynechání důležitého prvku ve stavbě poznávání geografické reality. Přestože byla diskuse filozoficko-metodologických základů geografického výzkumu do značné míry roztržštěná a věnovaná především dílčím problémům, sehrála a sehrává vysoce pozitivní roli. Zrcadlila hledání nové pozice geografie, která se pomalu, ale stále jasněji začala integrovat do širšího proudu společenských věd. Nové přístupy představovaly tykadla osahávající dosud neznámý terén a v duchu objevitelské tradice přidávaly k dosud známým a mezi geografy akceptovaným kontinentům území zcela nová a dosud neprobádaná. Tato území již svou pouhou existencí ovlivňovala dění v tradičních oblastech. S postupem času tak dochází k vzájemnému propojování konvenčních s novými přístupy a ty se stávají součástí "starého světa". Geografické paradigma je v neustálém kvasu zrcadlícím jak vývoj v oblasti epistemologie vědy, tak samotnou dynamiku vývoje společnosti.

Geografie se zásluhou post-positivistických směrů začala integrovat do širšího proudu společenských věd. Zatímco se "prostorová věda" snažila o nalezení zákonů prostorového rozložení, prostorového chování, lokalizačních faktorů a preferencí, objektem studia současné geografie se stává celá šíře společenského života, která není *a priori* omezena na jevy a procesy vyznačující se výraznou prostorovou dimenzí. Obrábění dostupných statistických dat do kartogramů a modelů znázorňujících a generalizujících prostorovou distribuci ustoupilo snahám o identifikaci, analýzu a řešení skutečných společenských problémů. Snaha o postižení společenských problémů je společná všem společenskovědním disciplínám. Geografie má stejný objekt studia jako například sociologie, politologie, urbanismus a územní plánování, ekonomie či demografie. Liší se však optikou, kterou používá, vystavěným teoreticko-metodologickým aparátem a hloubkou, kterou se dotýká a analyzuje jednotlivé sféry společenského života a jejich problémy. Geografie totiž "umí" podchytit roli prostoru ve společnosti a společenských problémech, což ostatní společenské vědy do výrazné míry opomíjejí. Geograf je na rozdíl od většiny specialistů pracujících v ostatních společenskovědních disciplínách obdařen "geografickou představivostí", která mu umožňuje pohled z jiného úhlu vedoucí k identifikaci takových stránek reality, které ostatním odborníkům unikají. Podobný dopad však má na geografa obdařeného "geografickou představivostí" jeho neznalost či odmítání jiných než "geografických" stránek strukturace reality. Jeho poznání zůstává za předpokladu uzavřenosti vůči ostatním společenským disciplínám jen torzem abstrahujícím od podstatných souvislostí utvářejících skutečnost našeho světa. Právě pro otevření se geografie příbuzným disciplínám a její sblížení se nimi sehrály post-positivistické směry významnou roli.

Integrace geografie do jednotného proudu společenských věd se zrcadlí i ve výběru tematického zaměření geografických sledování. Změny obsahové a formální stránky práce geografů postupovaly v posledních letech ruku v ruce. Analýza institucí zejména s důrazem na sledování dopadů různých vládních politik se stala nezbytnou součástí většiny geografických studií. Otázky spojené se sídelní a regionální politikou, systémem místní správy apod. přitáhly pozornost geografů stejně tak jako výsledky voleb, vzrůstající nacionalismus, postavení žen ve společnosti, problémy okrajových skupin obyvatelstva

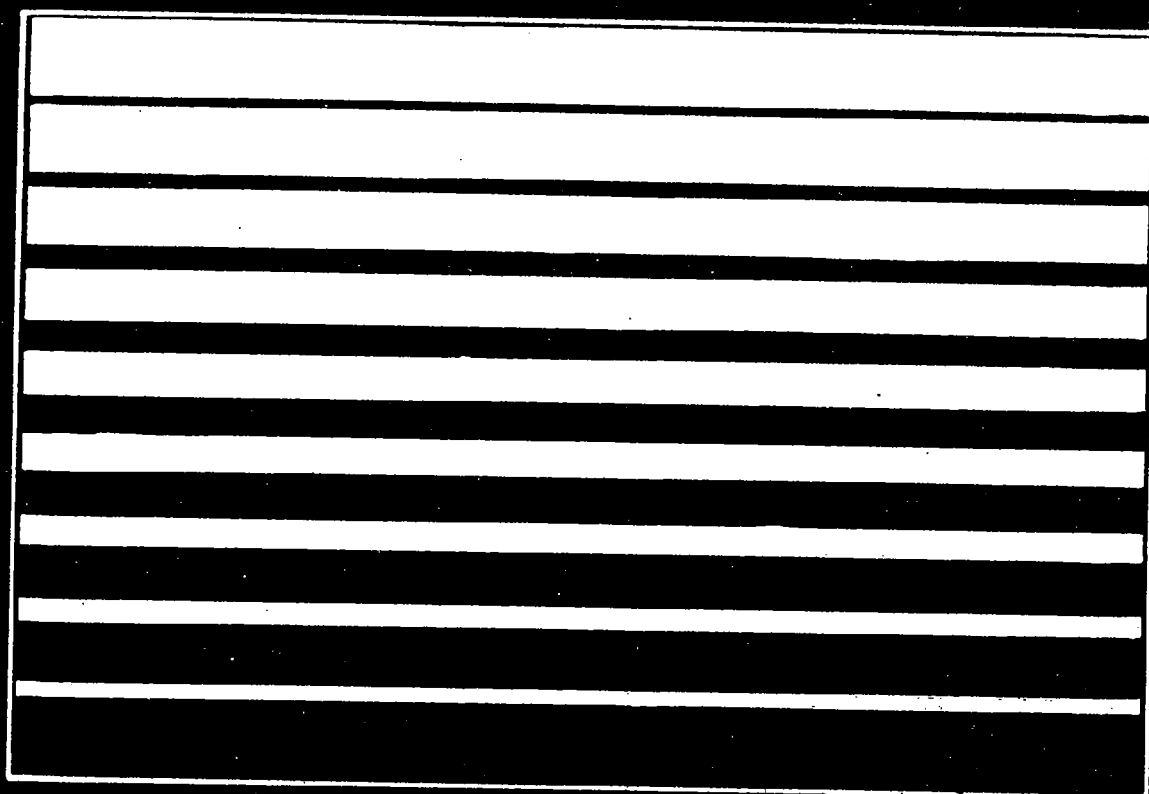
(důchodci, homosexuálové, etnické menšiny), restrukturalizace měst atd. Zasazení "geografických" studií do širších souvislostí si nejdříve vyžádalo přiblížení se k "okolním a příbuzným" společenským vědám a skloubení "geografického" s poznatky z ostatních disciplín. Následně pak dochází k integraci poznatků získaných analýzami na jednotlivých řádovostních úrovních studia, zejména k zasazování lokálních problémů do kontextu celkových globálních změn.

Předkládaná publikace představuje sborník dílčích, vzájemně neprovázaných kapitol, které často vznikaly jako pracovní podklady, na jejichž základě se autoři snažili o reflexi studovaných problémů podávaných "západní" geografickou, sociologickou, ekonomickou a jinou odbornou literaturou. Jako taková nesplňuje kritérium být úvodem do teoretických přístupů a studovaných problémů v současné geografii. Je spíše pokusem o naznačení některých dílčích témat a jejich metodologického uchopení. Výběr témat není dán jejich postavením na pomyslném žebříčku popularity v současné geografii, ale spíše osobní orientací každého z příspěvateľů. Kromě identifikace a seznámení se s vybranými sférami zájmu dnešní, vesměs "západní" geografie poskytuje publikace i neméně cennou informaci o oblastech aktivity některých mladších geografů. Informaci, která zajistí přispěje k lepší výměně poznatků a diskusi uvnitř naší geografie. Hlavním přínosem by však mělo být naznačení hlavního trendu v současné geografii, kterým je otevírání se směrem k ostatním společenským vědám a upozornění na nezastupitelné místo geografie při budování společenské teorie.

Obsah

	Předmluva	v
	Poděkování	vii
1	Úvod: Geografie v kontextu společenských věd Luděk Sýkora a Petr Pavlínek	1
2	Spor o paradigma, geografický výzkum a společenská praxe Jan Kára	4
3	Anglo-americká geografie ve dvacátém století Petr Pavlínek	9
4	Behaviorální přístup v geografii Dušan Drbohlav	30
5	Politicko-ekonomické přístupy v geografii Petr Pavlínek	42
6	Teoretické přístupy ke studiu města Luděk Sýkora	64
7	Gentrifikace: měnící se tvář vnitřních měst Luděk Sýkora	100
8	Regionální vývoj a regionální politika: hlavní přístupy v zemích západní Evropy Jiří Blažek	120
9	Systémy místní správy v zemích západní Evropy Jiří Blažek	147
10	Volby očima geografa Tomáš Kostecký	167
11	Nacionalismus: víra, ideologie, řád? Petr Jehlička	187
12	Místo závěru Jan Kára	198
	Seznam autorů a adresy jejich pracovišť	201

**Teoretické přístupy a vybrané problémy
v současné geografii**

Editor: Luděk Sýkora